

Takáts Péter

Gondolatok a pénzügyi krízissel kapcsolatban

Ha a nemrég lezajlott, de sajnos még messze nem befejeződött, krízis utóéletét megvizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a kormányok valójában nem használták ki azt a lehetőséget, ami minden krízisben benne rejlik. Ugyanis nem tanultak belőle, nem igyekeznek azt, amit eddig hibásan vagy rosszul tettek, másképpen csinálni, nem törekednek a mélyben rejlő és éppen a krízis által felszínre került problémák megoldására. Pedig bőven lett volna lehetőség az azóta eltelt időben a vizsgálódásra, az őszinte szembenézésre és a mélyben rejtőzködő okok feltárására. Ha ezt megtettük volna, akkor azt is láthattuk volna, hogy valójában nem is egy, hanem sokkal inkább három krízissel van dolgunk és ez a három együtt teremti meg a rendszer mindenki által megtapasztalt válságát.

Az első válság egy szociális válság, ami elsősorban a szegénység hatalmas mértékű és az egész világra történő elterjedésében mutatkozik meg. Tulajdonképpen annak az oka, hogy ma 900 – 1.000 millió ember éhezik a világban elsősorban a termékek és a pénz igazságtalan elosztásában rejlik.

Másodikként nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a környezetünkkel kapcsolatban is számos válságjelenséggel találkozunk és bár évtizedek óta figyelmeztetnek a szakemberek erre, úgy tűnik, hogy csak 2007 után volt hajlandó a politika valamit tenni ennek érdekében, akkor amikor már szinte mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy baj van.

A harmadik válság a mindenki által oly jól ismert pénzügyi. Ez a folyamat 2007 végén és 2008 elején indult be, a jól ismert eseménnyel, a Lehman Brothers októberi összeomlásával. Ennek az eseménysorozatnak a kutatásával sokan és sokféle alapokon megpróbálkoztak már, ezért igazán erre nem is vállalkozom, de röviden összefoglalva a következőket gondolom erről az eseményről. Ha egy társadalom hosszú időre arra rendezkedik be, hogy a vállalkozások és a pénzügyi szféra számára egyetlen cél van és ez a nyereség maximalizálása, akkor ennek hosszú távon pont az ellenkező eredménye lesz, mert hosszú távon veszteségek állnak elő. Ezt jól mutatja ez a mostani válság is, hiszen az a törekvés, hogy a gazdasági élet résztvevői és elsősorban a bankok, lehető legnagyobb nyereséget ériék el, soha el nem képzelt mértékű veszteségeket eredményezett a világban.

De mint minden krízisben, ebben is benn foglaltatik a lehetőség valami újra, arra, hogy valamit másképpen és jobban csináljunk mit eddig. Lehetőségünk lenne például arra, hogy átgondoljuk, mennyire voltak igazak azok az érvek, melyeket a világban mindenhol hangoztattak a hatalom birtokosai akkor, amikor a szegénység felszámolásáról, azaz az első válságterületen a krízis megszüntetéséről beszéltek. Amikor azt próbálták megmagyarázni a világnak, hogy miért nem lehet a szegénységet leküzdeni és megszüntetni, akkor mindig arra hivatkoztak, hogy nincsen elegendő pénze erre a feladatra. Ezzel szemben ha összehasonlítjuk azt a veszteséget, ami a mai ismereteink szerint a válságban

keletkezett, azzal ami a szegénységnek az egész világon való megszüntetéséhez szükséges lenne, akkor valószínűleg megdöbbenünk a számokon.

A számítások szerint a válság okozta veszteségek nagysága elérte a **40 ezer milliárd Eurót**, ami az egész világ egy éves GDP-jének felel meg. Óriási szám, olyan nagy, hogy sokak számára szinte elképzelhetetlen és hihetetlen, hogy annyit veszítettünk ezen a válságon, mint amennyit az egész világon javakban és szolgáltatásokban egy évben megtermelünk! Ehhez képest pedig egészen jelentéktelennek tűnik az a szám, amit eddig a világ nem volt képes a szegénység leküzdésére fordítani. A szakértők véleménye szerint elegendő lenne évente 180 milliárd Euró (ez a veszteség 200-ad része!) és a szegénységet meg lehetne szüntetni a világban. De a klímaváltozással kapcsolatos veszélyek elhárítására szükséges kiadások is egészen eltörpülnek a fenti hatalmas veszteség mellett, hiszen ha képesek lennénk a világ GDP-jének mindössze 1 %-át erre a célra fordítani, akkor sikerrel vehetnénk fel a harcot a klíma megváltozása ellen.

Amikor az ember ezeket a számokat látja, hirtelen tudatosul benne az is, hogy a helyett, hogy az égető és a mindenkit fenyegető veszélyek elhárítására fordítottuk volna ezt az összeget, vagy annak csak egy kis részét, most végül is kidobtuk az egészséget az ablakon. Néhány ember mértéktelen mohósága és hatalomvágya miatt a világ belekényszerült egy olyan megoldásba, ahol a nyilvánvaló és égető problémák megoldása helyett, a kármentésre fordított pénzt a beteg és rossz rendszer stabilitásának fenntartására fordítottuk. Ezzel pedig egy olyan kényszerhelyzetbe kerültünk, hogy így már valóban nem maradt sem pénz, sem pedig lehetőség az emberiséget fenyegető veszélyek elhárítására. Ez a tény pedig joggal veti fel ennek a társadalmi és gazdasági rendszernek a fenntarthatóságát és jogosságát, hiszen a történetek után ismét csak a gazdagok lettek még gazdagabbak és a szegények lettek még szegényebbek.

Amikor valahol tűz üt ki, akkor nyilvánvalóan először a tüzet kell eloltani és csak utána lehet azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy miért is ütött ki a tűz. Most, hogy a kormányok úgy ahogy, de egy időre elhárították a közvetlen veszélyt, végre itt lenne az ideje azzal a kérdéssel is behatóbban foglalkozni, hogy mi okozta ezt a válságot. Milyen problémák és kérdések rejtőznek a mélyben megválaszolatlanul és megoldatlanul? Ezt a szembenézést azonban meglehetősen elhanyagolja a hivatalos politika és szinte alig láttunk a kormányoktól olyan elemzéseket, melyek a mélyben eddig láthatatlanul rejtőzködő problémák őszinte feltárására vállalkoztak volna. Ezért most elfogulatlanul és az őszinte megismerés szándékával vizsgáljuk meg, hogy mi lehetett az alapvető probléma és milyen feltételeket kellene a pénzügyi világban megváltoztatni annak érdekében, hogy egy a mostanihoz hasonló krízis megjelenését a jövőben megelőzhessük és elkerülhessük.

Amikor Adam Smith a jelenlegi rendszer alapjait lerakta, azaz a működés alapelveit megfogalmazta, még egy egészen más világban éltünk. Ebből következik, hogy az akkori elméletbe több olyan gondolat is bekerült, ami nem időtálló és a gazdasági, pénzügyi viszonyok megváltozásával maga is megváltozott. Az egyik alaptétele az volt, hogy az ember alapvetően egy önző lény

és ez az önzés, a saját célok kielégítésének vágya hajtja akkor, amikor a piacra lép. Azt azonban érezte, hogy így nem tud működni a gazdaság, ezért önzés és a társadalmi hasznosság ellentétének feloldására jelenik meg nála az u.n. „láthatatlan kéz”. Ez a kéz gondoskodik arról, hogy a piacon ne csak az ott működő egyének önzése hathasson, hanem a közösség érdekeit is figyelembe vegyék. Ez az emberről alkotott hibás kép és az ebből fakadó ellentmondás kezdetben nem tűnt súlyosnak, mert nem volt ennyire általános és meghatározó az önző és az emberiségre romboló gazdasági és pénzügyi aktivitás. Ami mégis volt, az pedig csak lokálisan és nem az egész világra hatva jelent meg.

A Smith féle elmélet másik gyenge pontja az, amire abban az időben egyáltalán nem gondoltak, mert egyszerűen elképzelhetetlen volt, hogy a természet egyszer a gazdasági tevékenység szűk keresztmetszetté tud válni. Akkor a természeti erőforrások olyan bőségben álltak az ember rendelkezésére, hogy szóba sem kerülhetett ennek a helyzetnek az esetleges megváltozása. Sokkal inkább a termékek és szolgáltatások kínálatának szűkössége és az ezek előállításához szükséges munkaerő hiánya foglalkoztatta a szakembereket. Így aztán az abban az időben létrejött elméletek is erre az alapra épültek.

Ezzel szemben a helyzet a XX. században drasztikusan megváltozott. Az idő múlásával az emberek egyre inkább a saját vágyaik és céljaik korlátlan kielégítését tekintették feladatuknak és a globalizáció következtében, ezek az önző folyamatok már az egész világra kihatottak. Ugyanis azok a kritikus események, melyeket a 3. évezred elején megtapasztaltunk, nagy részben az emberek határtalan önzésének és korlátozatlan szerzési vágyának következményei voltak. Ezt az erőt semmiféle „láthatatlan kéz” nem tudta korlátozni, mert a XXI. századi gazdaság szerveződése és erőviszonyai bármiféle korlátozás megjelenését a piacon lehetetlenné tesznek. Történt mindez annak ellenére, hogy ma szinte mindenki számára nyilvánvaló, hogy egy ilyen teljes munkamegosztásra épülő gazdaságban, az egyén csak akkor tudja a neki szükséges jövedelmet megszerezni, ha a másik emberekért dolgozik. A XXI. században csak akkor tudok egészséges módon jövedelemhez jutni, ha más emberek igényeinek kielégítéséért dolgozom.

E közben a gazdaságban a természet lett a szűk keresztmetszet és a természeti erőforrások szűkössége napjainkra döntő mértékben befolyásolja a gazdasági tevékenységet. Elég csak a nyersanyagok és a vízkészlet drasztikus elhasználódására gondolni és a közeljövőben minden bizonnyal bekövetkező energiahordozó- és vízhiány gazdasági hatásait elemezni. Miközben pénzből túl sok is van a piacon, és jelen pillanatban munkaerőből is elegendő áll rendelkezésre, addig természeti erőforrásaink egyre szűkösebbé válnak. Annak ellenére, hogy szinte alig vannak olyanok, akik ezt nem látnák be vagy ezzel az állítással vitatkoznának, mégis azt látjuk, hogy a gazdaság résztvevőinek mentalitása nem nagyon változott és továbbra is viselkednek, mintha ahogyan a XX. század elején a vállalkozások viselkedtek. Ma is úgy gondolják, hogy a természetnek nincs értéke, az „ingyen van”, a természeti erőforrások végtelen mennyiségben állnak a rendelkezésünkre és így azok újratermelésével nem kell törődnünk. Olyan módon szervezzük ma is gazdasági és pénzügyi rendszereinket,

mint 100 évvel ez előtt, amikor a pénzből és munkaerőből volt hiány és pontosan úgy bízunk a „láthatatlan kéz” működésében, mint akkor. Pedig mára mindkettőről bebizonyosodott, hogy egy tévedés volt az egész. Ez a szemléletmód aztán értelemszerűen vezet olyan hibákhoz, krízisekhez, amit nemrég az egész világ megtapasztalhatott.

Ezért az alapkérdés ma úgy szól, hogy hogyan lehet egy olyan egészségesen működő rendszert kialakítani, amely képes a megváltozott körülményeket figyelembe venni, és Adam Smith tévedéseit is korrigálni. Mit kell tennünk annak érdekében, hogy a világnak ne krízisektől fenyegettetve kelljen élnie a következő évtizedekben? Egyet biztosan tudunk, a XXI. század eleje a tudatosság növekedéséről és a felelősségvállalásról szól és ezért ma az embereknek ezeket a képességeket kell kifejleszteniük. Ez a fejlődési folyamat pedig oda kell elvezessen, hogy megtanuljunk a gazdasági életben együttműködni. Mert ha nem leszünk képesek a tudatos együttműködést megvalósítani, akkor semmi remény sincs arra, hogy a jövőben egy egészségesen működő gazdasági életet hozzunk létre. Smith szavait és képét használva azt is mondhatnánk, hogy a XXI. század emberének a „láthatatlan kezét” láthatóvá, azaz tudatossá kell tennie. Ez pedig csakis a tudatosan vállalt együttműködés által lesz lehetséges.

Mit is kell láthatóvá tenni? Melyek azok az ellentmondások, ami miatt a gazdaság ma beteg és veszélybe sodorta az egész világot? Erre a kérdésre hosszan lehetne sorolni azokat a problémákat, melyeket látunk, és ebben a sorban előkelő helyet foglalna el a pénzpiacok helyzete és hatalma mindenek felett. Ma nem csak az figyelhető meg, hogy egy kormány sokkal inkább a pénzpiacok és a tőzsde véleményére kíváncsi, mint a saját választóiéra, hanem az is, hogy a világ kormányai kétségbeesett igyekezettel próbálják ezen piacok minden igényét kielégíteni és nekik mindenben megfelelni. Ezt az állítást igen jól alátámasztják a pénzügyi válság eseményei is, hiszen mindenki szeme láttára ajándékozták oda a kormányok a bankoknak azokat a hihetetlenül hatalmas összeget, melyek a megmentést célozták. Miközben egyáltalán nem voltak tekintettel arra, hogy ezeket a problémákat egyedül a bankárok önző vágya és a bankok mohósága okozta és nem tettek érdemi lépéseket annak érdekében, hogy hasonló eset a jövőben ne fordulhasson elő.

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a kormányoknak nem kellett volna beavatkozni, és ha a ház ég, akkor nem kell a tüzet eloltani, bárki is okozta azt. Nyilvánvalóan nagy felelőtlenség lett volna hagyni összeomlani az egész bankrendszert, mert ha ez magával rántotta volna az egész reálgazdaságot, akkor ennek beláthatatlan következményei lehettek volna. De az a megoldás, amit most a világ választott, vagyis a bankrendszer mohósága által okozott károkat teljes egészében az államra és így a tehetetlen és ártatlan állampolgárokra terhelni, az már több mint arcátlanság. Mert azzal a megoldással, amit a kormányok választottak, hogy teljes egészében belevonták magukat a folyamatba és részeseivé tették magukat is a krízisnek, lehetővé tették, hogy a krízis minden terhe szépen átszálljon a kormányokra. Ez nem szerencsés dolog, de ha valaki túlzott módon beavatkozik az eseményekbe, akkor annak törvényszerűen a részévé válik és ezt történt most is. Ebben a

jelenségben egyébként jól megmutatkozik a pénz és a pénzvilág hatalma, ahogyan kibújtak a felelősség alól és saját hibájuk minden következményét átruházták a kormányokra és az állampolgárokra.

Az államnak ezért a tűz eloltása után vissza kellett volna vonulnia és csak a szabályozási kérdésekkel lett volna szabad foglalkoznia. A krízisből tanulva, olyan jogi környezetet kellett volna létrehozni, melyben ez a lehetőség a jövőben ki van zárva és a krízisek terheit mindig azok viselik, akik azt okozzák. De e helyett a kormányok gazdasági tevékenységet is felvállalva a gazdasági szféra részévé váltak és olyan kötelezettségeket is a vállukra vettek, ami nem az övék.

Ahhoz, hogy a megfelelő jogi környezetet a kormányok biztosítani tudják, persze tisztázni kell, hogy mi a bankok feladata. A XXI. századra a bankok ugyanis olyan sok és szerteágazó tevékenységet végeznek és annyira üzleti vállalkozásokká alakultak, annyira kegynek tekintik azt, ha valakinek hitelt adnak, hogy az ember hajlamos azt hinni, ez így van rendben. Pedig nincs! Ugyanis egy banknak egészen világos és egyértelmű feladata van: a reálgazdasági folyamatok finanszírozása és az azok egészséges működéséhez éppen szükséges pénzeszközök biztosítása. A bankok tehát egy egészségesen működő gazdaságban szolgáló funkciót látnak el, azaz kiszolgálják a vállalkozásokat. Ezzel elősegítik a reálgazdaságban olyan termékek és szolgáltatások létrejöttét, melyek az emberek igényeit elégítik ki. Ezen kívül más feladat ellátására egy bankban nincsen szükség. Hiába van ma számtalan olyan nyereséges terméke egy banknak, ami egyáltalán nem kapcsolódik a reálgazdasági folyamatokhoz, ezekre egy egészséges gazdaságban nincsen szükség és a helyesen kialakított jogi környezet ezeket nem is teszi lehetővé.

Ebből következik, hogy igen fontos a pénzpiacok egészséges szabályozása és ennek során azoknak a pénzügyi tranzakciónak, azaz spekulációnak a megtiltása vagy betiltása lenne, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül a reálgazdasági folyamatokhoz. Így pl. be kellene tiltani a Hedgefund-ok működését, a követelésekkel való üzletelést, és minden olyan pénzügyi műveletet, aminek nincsen egyéb célja, mint a pénzből spekulációval még több pénzt csinálni. Nem csak azért, mert ezeknek nincsen értelmes célja, hanem azért is, mert ezek a spekulatív pénzügyi akciók hatalmas károkat okoznak és ezt a válság igen jól megmutatta a számunkra. Azokat a pénzügyi műveleteket viszont, melyek pl. az árfolyamváltozások és/vagy kamatváltozások okozta veszteségek mérséklésére jöttek létre, az eddiginél sokkal jobban és szigorúbban kell szabályozni.

Ennek a válságnak egy érdekes tanulsága volt az, hogy következményeiben jól láthatóvá vált egy ősi igazság, mely szerint az, aki egy dologban érintve van, nem képes azt objektív módon megítélni. Ugyanis azok az ügynökségek, intézetek, akik a pénzügyi piac valamennyi szereplőjét és termékét értékelik, és ezáltal egészen kivételes hatással vannak az ott zajló folyamatokra, érdekes módon nem voltak képesek a válság előtt és alatt objektív és helyes ítéleteket hozni. Ennek pedig egy nagyon is kézenfekvő oka volt. Ezek az ügynökségek maguk is mélyen benne voltak a válságot okozó spekulatív termékek kidolgozásában és kifejlesztésében. Ez pedig arra mutat rá, hogy egy megfelelő szabályozásnak

foglalkoznia kell a pénzügyi piac ezen szereplőivel is, és biztosítania kell azt, hogy az általuk hozott „ítéletek” mindig megfelelő, reális alapokon nyugodjanak.

A válság okainak elemzése rávilágít még egy másik fontos kérdésre is, mégpedig arra, hogy különösen a pénzügyi világban el kell dönteni mi a helyesebb és célravezetőbb: a koncentráció vagy a kooperáció. Ugyanis jól lehetett látni, hogy az elmúlt évtizedek felvásárlásai és egybeolvadásai nyomán kialakult óriások, azon túl, hogy a tulajdonosok számára számos előnyt hordoznak, a világ számára óriási veszélyt rejtenek. Ha egy óriás dől be és omlik össze, akkor annak sokkal nagyobb a hatása, mint ha a pénzügyi élet egy kis szereplője megy csődbe. Ezért meg kell gondolni, hogy milyen reálgazdasági célokat szolgálnak azok az összeolvadások, melyek nyomán a pénzügyi világ hatalmasai létrejöttek és ha úgy találjuk, hogy ez nem szolgál közösségi és jóléti célokat, csak önző egyéni érdekeket, akkor az ilyen konglomerátumok létrejöttét a jövőben meg kell akadályozni. Nagy valószínűséggel egy ilyen vizsgálatban megmutatkozik az is, hogy a pénzügyi vállalkozások közötti együttműködés szélesítése sokkal nagyobb biztonságot jelent a világ és az emberek számára.

Végül de nem utolsó sorban egy nagyon fontos tennivalóra szeretném felhívni a figyelmet. A válság tökéletesen rámutatott arra a szomorú tényre, hogy az embereknek menyire nincsen helyes képük arról, hogy hogyan működik a pénzügyi világ, milyen módon keletkezik a pénz, mit okoz a kamat és így tovább. Ma az egyik legfontosabb feladata az emberiségnek az lenne, hogy a gazdasági és pénzügyi kérdésekben tudatosná váljon és tényszerűen megismerje azokat a folyamatokat, melyek ma csak azért vannak elrejtve előtte, mert nem érti őket. Ha az emberek a jelenleginél több tudással és információval rendelkeznének a pénzvilág és a bankok működéséről, akkor nagy valószínűséggel a spekulációk és a nyereszkes pénzügyi műveletek száma minimálisra csökkenne és nem kellene félni egy újabb válság kialakulásától sem.